

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE. II DALIS: NUOLATINIAME TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISME

The Case of Interpretation of the Statute
of the Memel Territory in the Diaries of M. Römeris.
Part II: In the Permanent Court of International Justice

SUMMARY

M. Römeris became an *ad hoc* judge of the Permanent Court of International Justice in the case of interpretation of the Statute of the Memel Territory. He devoted a lot of pages to this case in his diaries. In them, the lawyer reveals the details of the trial. Due to the abundance of material, this study consists of a cycle of four articles: „The Origin of the Case and Preparation for the Court“; „In the Permanent Court of International Justice“; „In the Permanent Court of International Justice: Judgment“; „Court, Judges, after Returning to Lithuania“. The title of entire series of articles is „The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory in the Diaries of M. Römeris“. In this article, we present the preliminary opinions of the judges regarding the main and essential question – whether the governor of the Memel Territory had the right to remove the chairman of the Directorate from his position.

SANTRAUKA

M. Römeris tapo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėju *ad hoc* Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje. Šios bylos nagrinėjimui jis skyrė nemažai lapų savo dienoraščiuose. Juose teisininkas atskleidžia bylos nagrinėjimo detales. Dėl medžiagos gausos ši tyrimą sudaro keturių straipsnių ciklas: „Bylos kilmė ir rengimasis Teismui“, „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme“, „Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme: sprendimas“, „Grįžus į Lietuvą, Teismas, teisėjai“. Visas straipsnių ciklas pava-

RAKTAŽODŽIAI: Römeris, konstitucinė teisė, dienoraščiai.

KEY WORDS: Römer, constitutional law, diaries.

dintas „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“. Šiame straipsnyje pateikiame preliminaras teisėjų nuomones dėl pagrindinio ir esminio valstybių signatarių skundo klausimo: ar turėjo teisę Klaipėdos krašto gubernatorius atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininką?

Klaipėda – kietas riešutas ir Sizifo akmuo Lietuvai.
(T. 35, 1935-11-30, l. 463)

IVADAS

Šis straipsnis yra antras iš straipsnių ciklo „Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose“. Ciklu siekiama atskleisti Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos detales taip, kaip jas suvokė, pristatė ir aprašė M. Römeris savo dienoraščiuose. Šis teisininkas tiesiogiai dalyvavo bylos nagrinėjime, tad jo išvalgos, pastabos, pamąstymai, palyginimai yra didelės vertės norint geriau suprasti ne tik Lietuvos teisės istorijos, bet ir valstybingumo raidą.

Antrame ciklo straipsnyje aptariami tokie klausimai, kaip ir kada M. Römeris, įpareigotas eiti teisėjo *ad hoc* pareigas, dalyvavo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo posėdžiuose (toliau – Teisingumo Teismo arba Teismo), kaip jie vyko ir ekscepcija dėl penkto ir šešto valstybių signatarių skundo klausimų

(su klausimais galima susipažinti pirmoje straipsnių ciklo dalyje), preliminarus teisėjų pasikeitimas nuomonėmis dėl to, ar Klaipėdos krašto gubernatorius turėjo teisę atšaukti iš pareigų Krašto direktorijos pirmininką, taip pat ir tokie klausimai kaip suvereno teisių ir autonomijos santykis bei kiti tarptautinės ir konstitucinės teisės aspektai.

Rašant antrą ciklo straipsnį, naudotasi lietuvių kalba dar nepublikuotais fragmentais iš M. Römerio dienoraščių. Atliekant tyrimą, naudotasi aprašomuoju, istoriniu, analitiniu, dokumentų analizės metodais. Straipsnio mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių rankraščių skyriuje 138 fonde (Römerių giminės aktai) ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje 75 fonde (Mykolas Römeris) saugomos medžiagos.

ATVYKUS Į NUOLATINIO TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMĄ

Praėjus kelioms dienoms po atvykimo, M. Römeris susipažino su Teisingumo Teismo sekretoriumi švedu J. Hamerskjöldu. Pagal tradiciją teisėjas *ad hoc* turėjo susipažinti su Teismo pirmininku ar jį pavaduojančiu asmeniu. Kitiems teisėjams buvo siunčiamos teisėjo *ad hoc* vizitinės. Tai darydavo teismo *huissier*.

Su Teismo pirmininku M. Römerį turėjo supažindinti V. Sidzikauskas. Dienoraščių autoriui tai nelabai patiko, nes, jo nuomone, teisėjas turėjo kuo mažiau bendrauti su valstybės atstovu (t. 34, 1932-06-06, l. 329). Taigi teisėją *ad hoc* su Teismo pirmininku M. Adatci ir viceprezidentu J. G. Guerrero supažindino J. Ham-

merskjöldas. Abu teisėjai M. Römeriui padarė malonų įspūdį (1932-06-07, l. 329).

1932 m. birželio 7 d. M. Römeris pradėjo eiti pareigas Teisingumo Teisme. Jam buvo skirtas atskiras kabinetas Teismo rūmuose, išduota velionio teisėjo lordo R. Finlay'aus mantija posėdžiams. Tą dieną 16.00 val. įvyko uždaras Teismo posėdis *Bol* salėje. Dienoraščių autorius aprašė šį įvykį. Jam buvo liepta laukti, kol jį palydės į salę. 16.05 val. Teismo sekretorius pasibeldė į M. Römerio kabinetą ir palydėjo į salę. Jam įėjus, visi teisėjai atsistojo, o J. G. Guerrero pristatė atėjusįjį. M. Römeris pasisveikino su visais teisėjais, kuriuos jam pristatė J. Hammerskjöldas. M. Römeriui atsėdus, susėdo visi. Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byloje dalyvavo 15 teisėjų, o teisėjas *ad hoc* buvo šešioliktasis. M. Römeris sėdėjo paskutinėje vietoje kaip jauniausias pagal stažą teisėjas. Šalia jo sėdėjo teisėjas iš Olandijos V. van Eysingas ir iš Kinijos Wang-Chung-Hui. Visi sėdėjo aplink stalą nuo pirmininko

į dešinę tokia tvarka: pirmininkaujantis salvadorietis J. G. Guerrero, japonas A. Adatci, belgas E. Rolin-Jaequemynsas, prancūzas H. Fromageot, ispanas R. Altamira Y Crevea, kolumbietis F. J. Urrutia Olano, vokietis V. Schückingas, rumunas D. Negulesco, britas C. Hurstas, italas D. Anzilotti, kubietis A. S. de Bustamante y Sirven, lenkas M. J. Rostvovskis ir amerikietis F. B. Kelloggas. M. Römerio nuomone, doktrinos požiūriu iškiliausi buvo D. Anzilotti, A. S. de Bustamante y Sirven ir V. Schückingas, o visų žinomiausias pasaulyje buvo F. B. Kelloggas (t. 34, 1932-06-07, l. 329). Dėl teisėjų amžiaus dienoraščių autorius pateikė tokią išvagę: „O teisėjai Teisme juk yra seni vyrai, kurių maždaug pusė yra vyresni nei 65 metų, o visų 16 teisėjų amžiaus suma (su manimi) yra apie 1000 metų“ (t. 34, 1932-08-07, l. 360).

Taip pat dienoraščių autorius pabrėžė, kad Teisme teisėjai demokratinius principus priima kaip viešosios teisės aksiomą (t. 34, 1932-07-29, l. 355).

M. RÖMERIS ĮPAREIGOJAMAS TEISĖJU *AD HOC*

Pirmas uždaras posėdis buvo skirtas procedūriniais klausimams. Dauguma teisėjų norėjo kuo greičiau išspręsti bylą, nenorėjo jos sprendimo skaidyti į keletą datų, turint omenyje Lietuvos prašymą dėl eksepcijos. Tai sudarė tam tikrą komplikotumą, nes, anot dienoraščių autoriaus, penktas ir šeštas skundo klausimai painūs ir galintys pareikalauti ilgesnių procedūrų (t. 34, 1932-06-08, l. 360). Pasak M. Römerio, ypač skubėjo britas ir amerikietis. Pastarasis buvo vyriausias, bet mažiausiai besivaldantis,

jam nepatiko terminai, įvairios procedūros, kurios jam atrodė skirtos tik vilkinti procesą. Šis teisėjas, anot dienoraščių autoriaus, įkūnijo amerikietišką teisės *mentalité* – precedentas, sveikas protas, išvados iš faktų, nesinaudojant sąvokų kategorijomis, jam svarbus „gyvas“ teisingumas, o ne raidė. M. Römeris F. B. Kelloggą laikė dideliu išminties ir humanistinės sąžinės autoritetu, bet ne teorijų ar principų žinovu. C. Hurstas taip pat siekė supaprastinti procedūras. Tačiau teisėjai italas ir ispanas atvirkšč-

čiai – buvo procesualistai ir formalistai. Jie atsvertė brito ir amerikiečio radikalumą. Teisėjai iš Prancūzijos ir Belgijos taip pat buvo linkę supaprastinti procedūras, o kiti tylėjo (t. 34, 1932-06-09, l. 330).

Viešas posėdis buvo numatytas pirmoje dienos pusėje. M. Römeris aprašė, kaip vizualiai ruošėsi teisėjai posėdžiui: nė vienas nevelavo, persirengimo kambaryje užsivilkė mantijas, *huissier* padėjo surišti nėrinuotas apykakles. Tada posėdžio pirmininkas paskelbė teisėjų vardus pagal jų sėdėjimo prie stalo eilę. M. Römeris sėdėjo iš dešinės paskutinis. Kai visi susėdo, J. G. Guerrero paskelbė apie bylą ir atkreipė dėmesį į Lietuvos paskirto *ad hoc* teisėjo dalyvavimą teisėjų kolegijoje, įvardydamas M. Römerio pareigy-

bes ir titulus: Kauno Vytauto Didžiojo universiteto konstitucinės teisės profesorius, buvęs Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjas, buvęs Lietuvos Valstybės Tarybos vicepirmininkas, o paskui pakvietė duoti iškilmingą priesaiką. M. Römeris ir visi dalyvaujantys atsistojo. Teisėjas *ad hoc* garsiai perskaitė priesaikos žodžius prancūzų kalba: „[I]škilmingai pareiškiu, kad atsidėjęs ir garbingai, ištikimai, bešališkai ir sąžiningai vykdysiu visas teisėjo pareigas ir atribucijas“ (t. 34, 1932-06-08, l. 330, Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 107).

Tada visi susėdo, o posėdžio pirmininkas patvirtino, kad M. Römeris tinkamai įpareigotas eiti teisėjo *ad hoc* pareigas (t. 34, 1932-06-08, l. 330).

NUOLATINIO TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMO POSĖDŽIAI

Po to, kai M. Römeris prisiekė ir buvo įpareigotas eiti nacionalinio teisėjo pareigas, pirmininkas įvardijo bylos šalių atstovus ir advokatus: Didžiosios Britanijos vardu – V. Malkinas, Prancūzijos vardu – M. Charguéraud vietoj nedalyvaujančio M. J. Basdevanto, Italijos vardu – M. Pilotti, Japonijos vardu – jos pasiuntinys Hagoje M. Matsunaga, Lietuvos vardu – V. Sidzikauskas ir J. Robinzonas. Iš pradžių kalbėjo V. Malkinas, kiti atstovai, kurie pritarė V. Malkino teiginiams. Britas pareiškė, kad ir Konvencijos, ir Statuto nuostatai „galutinai atmeta Lietuvos Vyriausybės bendras kontrolės teises, tarp jų ir teisę atšaukti Direktorijos pirmininką“ (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 107–124). V. Sidzikauskas paprašė trijų dienų atsakymui parengti.

Taip baigėsi pirmas viešas bylos svarstymas. Po posėdžio M. Römeris ėjo pusrūčiauti su teisėju V. van Eysingu ir V. Schückingu. Dienoraščių autorius buvo įsitikinęs, kad V. Schückingas bus pagrindinis lietuvių tezių priešininkas ir tikriausiai oponentas teisėjo *ad hoc* pareiškimams (t. 34, 1932-06-08, l. 330).

Vėliau buvo keletas poilsio dienų. M. Römeris pasakojo, kas per tą laiką ką veikė Lietuvos delegatai rengdami žodinių atsakymą V. Malkino pasisakymui posėdyje. V. Sidzikauskas važinėjo pas A. N. Mandelštamą į Roterdamą konsultuotis, J. Robinzonas rengė atsakymo juodrašį, K. Graužinis analizavo Tautų Sąjungos protokolus ir rezoliucijas ieškodamas vis naujų pagrindų ekspeccijai, J. Merkys (buvęs Teisių fakulteto studentas, vėliau studijavęs Paryžiuje) rengė

pranešimus „ELTAI“ ir palaikė ryšį telefonu su Kaunu bei vertė V. Malkino teiginius į lietuvių kalbą. O M. Römeris vis tobulino individualią notą (t. 34, 1932-06-09, l. 330).

M. Römeris laukė kito Teisingumo Teismo viešo posėdžio, kurio metu V. Sidzikauskas turėjo atsakyti (pranc. *exposé*) į V. Malkino kalbą. Dienoraščiuose jis pažymėjo, kad šiuo atveju *onus probandi* pasikeitė: užuot pareiškėjas įrodęs savo teiginius, atsakovas turėjo įrodyti, kad jis turėjo teisę daryti tai, kas buvo padaryta. M. Römerio nuomone, ginčas buvo tik dėl faktų teisinės kvalifikacijos. Lietuvai, kaip atsakovei, teko visa įrodinėjimo našta. Atsakovei reikės įrodyti, kad tai, ką padarė Klaipėdos krašto gubernatorius, buvo teisėta pagal Klaipėdos krašto Statutą ir Konvenciją, nors jų nuostatose to nėra įtvirtinta *expressis verbis*. M. Römeriui atrodė, kad konstitucinės teisės požiūriu Lietuvos pozicija pateisinama. Teisininkas išreiškė nuogaštavimą, kad dauguma teisėjų buvo tarptautinės teisės specialistai, o šis klausimas priklausė konstitucinei teisei. Vienintelis konstitucionalistas iš teisėjų buvo vokietis V. Schückingas, kuris, dienoraščių autoriaus nuojauta, greičiausiai prieštarauja Lietuvos tezėms, tad visa gynybos našta teks M. Römeriui (t. 34, 1932-06-12, l. 332).

Pagaliau įvyko viešas posėdis. V. Sidzikauskas kalbėjo viso posėdžio metu reaguodamas į pareiškėjų argumentus ir grįsdamas Lietuvos poziciją. Tą dieną savo kalboje V. Sidzikauskas apsiribojo skundo pirmuoju ir antruoju klausimais dėl to, ar Klaipėdos krašto gubernatorius turi teisę atšaukti Krašto direktorijos pir-

mininką iš pareigų ir ar ši teisė egzistuoja tik tam tikromis aplinkybėmis bei kokios jos turi būti. M. Römerio nuomone, tai buvo svarbiausi klausimai, todėl pavykus juos apginti, kiti būtų nebe tokie reikšmingi. M. Römeris pripažino, kad V. Sidzikauskas gerai atliko užduotį, taikliai argumentavo, puikiai kalbėjo prancūziškai. Dienoraščių autorius stebėjo teisėjų reakciją į V. Sidzikausko kalbą, tačiau kol kas buvo sunku spręsti (t. 34, 1932-06-13, l. 332). Kitą dieną vėl įvyko viešas posėdis, kuriame ir V. Sidzikauskas tęsė savo kalbą. Jis palietė visus keturis klausimus prašydamas Teismą atsakyti į juos teigiamai, o dėl paskutinių dviejų motyvuotai pateikė ekscepciją. M. Römeris pažymėjo, kad tą dieną jis kalbėjo dar geriau ir įtikinamiau, argumentavo griežtai ir išmintingai. M. Römeris tvirtino, jog Lietuvos atstovas padarė viską, ką galėjo, kad pagrįstų Lietuvos poziciją. Dienoraščių autorius vis dar negalėjo perprasti teisėjų nuomonės, nes jie posėdžio metu tylėjo (t. 34, 1932-06-14, l. 333). V. Sidzikausko kalba plati, apimanti ir istorinius, ir filosofinius, ir, žinoma, teisinius aspektus (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 125–163).

1932 m. birželio 15 d. vyko preliminarus teisėjų pasikeitimas nuomonėmis dėl ekscepcijos. Ekscepcija buvo grindžiama tuo, kad paskutiniai du signatarų skundo klausimai nebuvo svarstyti Tautų Sąjungos Taryboje, o byla pagal Klaipėdos krašto Konvencijos 17 straipsnį galėjo būti iškelta Tribunalui tik po jos išnagrinėjimo minėtoje Taryboje, kitaip tariant – po taikinimo procedūros Tautų Sąjungos Taryboje. Taigi kadangi

penktas ir šeštas klausimai nebuvo svarstomi Taryboje, Lietuvos atstovų nuomone, buvo per anksti juos pateikti Teismui išaiškinti. Už šią Lietuvos poziciją, pasak M. Römerio, pasisakė trys teisėjai: M. Römeris, M. J. Rostvorovskis ir E. Rolin-Jaequemynsas. M. P. Rostvorovskis kategoriškai palaikė Lietuvos poziciją. E. Rolin-Jaequemynsas suabejojo pačių klausimų priimtinumu, nes juose, jo nuomone, nebuvo teisinio ginčo, o siekis pasitarti. M. Römeris kalbėjo ne itin kategoriškai palaikydamas Lietuvos poziciją, bet tvirtindamas, kad penktame ir šeštame klausimuose nurodytos situacijos, susijusios su O. Biotcherio atšaukimu, galėjo būti laikomos nuspėjamos ir todėl apsvarstytos Tautų Sąjungos Taryboje vykstant diskusijoms (t. 34, 1932-06-15, l. 333).

1932 m. birželio 16 d. įvyko Teisingumo Teismo posėdis. Kalbėjo pareiškėjų atstovai M. Charguéraud, M. Pilotti ir V. Malkinas. Pasak M. Römerio, abu V. Sidzikauskui atsakė, kad Klaipėdos krašto gubernatorius neturi teisės atšaukti Krašto direktorijos pirmininko iš pareigų. M. Pilotti nuomone, reagavimo į neteisėtus autonominės valdžios veiksmus instrumentas yra Krašto administracinis teismas. Dienoraščių autoriaus nuomone, M. Pilotti samprotavimai būtų teisingi, jei jis kalbėtų ne apie Krašto administracinę teisimą, bet apie Statutinį Teismą, apie kurį Lietuvos politikai ir pareigūnai jau seniai galvojo, bet nedrįso steigti, nes baiminosi, jog tai prieštarautų Krašto Statutui. M. Römeris dienoraščiuose akcentavo, kad į administracinį teismą gali kreiptis tik nukentėjęsios

šalys, bet ne centrinės valdžios institucijos. Taigi, M. Römerio nuomone, M. Pilotti samprotavimai buvo niekiniai. Tačiau dienoraščių autoriaus nuomone, M. Charguéraud teiginiai buvo dar mažiau pagrįsti. Jis prisiminė derybų laikotarpį dėl Krašto Konvencijos ir Statuto teksto, kai projekto autoriai siūlė ginčų tarp autonominės ir centrinės Lietuvos valdžios nagrinėjimą perleisti trečiųjų teismui. Prancūzų atstovas pabrėžė, jog Lietuva tuo metu prieštaravo šiam pasiūlymui, matyt, dėl to, kad norėjo stiprinti savo valdžią Krašte. Taigi, atstovo nuomone, lieka spraga, kurią galima užpildyti politinėmis, susitaikymo ir kompromiso paieškos priemonėmis, kaip M. Römeris įvardijo – diplomatinio keliu. M. Römeris neigiamai vertino tokius pasiūlymus. Jis rašė, kad tokia konstrukcija yra anarchinė ir konstitucinėje teisėje nepriimtina, pažeidžianti pačią valstybės sampratą ir prieštaraujanti Krašto Konvencijos ir Statuto nuostatoms, nenustatančioms dviejų nepriklausomų valstybių – Lietuvos ir Klaipėdos krašto, bet inkorporuojančioms autonominį Kraštą į Lietuvos valstybę, kuriai suteikta suvereno teisė. Dienoraščių autorius pastebėjo, kad M. Charguéraud pasiūlymai visiškai skiriasi nuo Krašto Konvencijos koncepcijos, jam tai atrodė kaip kažkokia Lietuvos–Klaipėdos konfederacija ar Austrijos–Vengrijos versija, bet ne tai, kas įtvirtinta Krašto Konvencijoje. V. Malkinas kalbėjo ramiai, atsargiai ir trumpai. M. Römeris padarė išvadą, kad valstybių pareiškėjų atstovai problemos neišsprendė (t. 34, 1932-06-16, l. 334).

DĒL EKSCENCIJOS

Po 1936 m. birželio 16 d. vyko uždaras Teisingumo Teismo teisėjų posėdis, kurio metu buvo preliminarai atmetas Lietuvos prašymas dėl ekscepcijos (t. 34, 1932-06-16, l. 334). Iš pradžių M. Römeris balsavo prieš Lietuvos poziciją dėl ekscepcijos. Tokį jo pasirinkimą lėmė keletas momentų: pirma, jis nematė kol kas reikalo išsiskirti iš visų teisėjų, antra, savo išsiskyrimą jis norėjo palikti pagrindiniam, esminiam klausimui tuo atveju, jeigu Teisingumo Teismas norėtų visiškai patenkinti signatarų skundą pasmerkdamas Lietuvą, trečia, penktas ir šeštas skundo klausimai susiję su pirmaisiais keturiais klausimais ir sudarė vieną klausimų bloką, todėl, M. Römerio nuomone, diskusijos Tautų Sąjungos Taryboje dėl pirmųjų keturių klausimų apėmė klausimų bloką (t. 34, 1932-06-17, l. 334, 1932-06-20, l. 336). M. Römeris abejojo dėl šio žingsnio, vis dėlto manė, kad geriau savo kategorišką opoziciją pasilikti vėlesniam laikui, kai bus sprendžiami kapitaliniai klausimai. Jis rašė: „Per dažnas ir įnirtingas prieštaravimas kiekvienai smulkmeni gali susilpninti opozicijos svorį kapitalinių klausimų atžvilgiu. Gal geriau vieną kartą paprieštarauti, bet iš esmės ir ryžtingai“ (t. 34, 1932-06-17, l. 334).

Tačiau vis tiek abejojo, nes nebuvo tikras, ar teisingas, o tarp teisėjų jautėsi svetimmas, negalintis su jais nuoširdžiai ir atvirai pasitarti (ten pat). Teisininkas suvokė, jog Lietuvoje viešojoje nuomonėje nesigilins į reikalo subtilybes, ji tik konstatuos, kad ekscepcijos paprašė Lietuva, ir žinos, kad teisėjas *ad hoc* balsavo prieš jos suteikimą. M. Römeris nujautė, kad papirbs daug kal-

tinimų ir pasipiktinimo, visuomenė nesigilins į motyvų subtilybes, vertins tik patį faktą, jog Lietuvos valdžios paskirtasis teisėjas balsavo prieš tai, ko reikalavo Lietuva. Dienoraščiuose M. Römeris tvirtino, kad galbūt nebūtų į tai atsižvelgęs, jei būtų įsitikinęs, jog laimės pagrindinį esminį klausimą. Tačiau tokio tikrumo jis neturėjo, be to, jam buvo svarbi Lietuvos visuomenės nuomonė. Planavo pateikti *votum separatum*, bet nebuvo tikras, kad tai būtų buvę veiksminga. V. Sidzikauskas samprotavo, kad balsavimas prieš, nepalaikant dviejų teisėjų M. J. Rostrovskio ir E. Rolin-Jaequemynso, toliau nagrinėjant bylą, šiuos teisėjus gali atbaidyti palaikyti Lietuvą esminiais klausimais (t. 34, 1932-06-21, l. 336).

Be to, M. Römeris pastebėjo, kad dauguma teisėjų, balsuodami prieš Lietuvos prašomą ekscepciją, remiasi kitais argumentais negu jis: jie daugiau palaikė teismo proceso nepriklausomumo nuo Tautų Sąjungos Tarybos procedūrų idėją, o M. Römeris buvo įsitikinęs, kad penktas ir šeštas klausimai susiję su pirmaisiais keturiais klausimais ir sudarė vieną klausimų bloką. Taigi teisininkas liko vienas su savo motyvais ir saistomas daugumos nuomonės. Tik vienas teisėjas H. Fromageot siekė, kad M. Römerio pagrindimas būtų įtrauktas į nutarimą dėl ekscepcijos atmetimo. Tačiau taip nebuvo padaryta (t. 34, 1932-06-20, l. 336). Tad M. Römeris nusprendė kategoriškai pakeisti savo balsavimą dėl Lietuvos Vyriausybės prašomos ekscepcijos, oficialiojoje erdvėje tvirtindamas, kad tokį apsisprendimą lėmė kitokie teisėjų

pasirinkti motyvai dėl ekscepcijos nepriėmimo (t. 34, 1932-06-21, l. 336).

1932 m. birželio 24 d. paskelbtas Teisingumo Teismo sprendimas dėl ekscepcijos (t. 34, 1932-06-24, l. 338). Trylika teisėjų balsavo prieš ekscepcijos priėmimą, trys balsavo kitaip. M. Römeris ir M. J. Rostvorovskis balsavo už Lietuvos Vyriausybės poziciją dėl ekscepcijos, tačiau jie priklausė tam trijų teisėjų, balsavusių kitaip, skaičiui. E. Rolin-Jaequemynas pateikė atskirą nuomonę, kuria jis iš esmės palaikė Lietuvos poziciją, nors, jo nuomone, klausimas galėjo būti svarstomas tuo pačiu metu ir Taryboje, ir Teisme, tačiau šiuo atveju jam atrodė, kad iškelti klausimai nėra susiję su juridiniu ginču. Taigi teisėjai nusprendė, kad skundo penktas ir šeštas klausimai bus svarstomi iš esmės, konstatuodami teismo proceso nepriklausomumą nuo procedūros Tautų Sąjungos Taryboje. Lietuvos Vyriausybei buvo suteikta laiko iki 1932 m. liepos 9 d. pateikti Teismui rašytines pastabas dėl šių dviejų klausimų (Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole 1932: 202–203, t. 34, 1932-06-20, l. 336).

M. Römeris rašė, kad jis galbūt ir nebūtų pakeitęs savo balsavimo krypties,

jeigu neturėtų abejonių, ar Teisingumo Teismas bus palankus pagrindiniam klausimui, t. y. Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisei atšaukti Krašto direktorijos pirmininką iš pareigų. Teisininkas labai skeptiškai ir pesimistiškai žiūrėjo į esminio sprendimo perspektyvą. Jis nujautė, kad Lietuva gali pralaimėti bylą, o šią nuojautą stiprino teisėjų santūrumas M. Römerio atžvilgiu, jie visomis išgalėmis vengė su juo bent užsiminti apie bylą. Taigi jis manė, kad jei byla būtų laimėta iš esmės, Lietuvos visuomenė matytų tik tai ir ta sėkmė užtemdytų jo balsavimą dėl ekscepcijos. Tačiau nesėkmės atveju visuomenė tvirtintų, kad nacionalinis teisėjas ne tik nesugebėjo apginti pagrindinės Lietuvos pozicijos, bet dar ir balsavo prieš Lietuvos Vyriausybės prašomą ekscepciją (t. 34, 1932-06-21, l. 336).

Kadangi buvo pateikta ekscepcija dėl penkto ir šešto skundo klausimų ir ji buvo atmesta, tai ir svarstyti šiuos klausimus buvo numatyta vėliau. Pirmiausia siekta koncentruoti dėmesį į pirmus keturis skundo klausimus, dėl kurių buvo surašyti valstybių signatarių memorandumas ir Lietuvos Vyriausybės kontrmemorandumas.

PRELIMINARUS TEISĖJŲ PASIKEITIMAS NUOMONĖMIS

1932 m. birželio 22 d. pagaliau prasiėjo teisėjų keitimasis nuomonėmis dėl pirmųjų keturių skundo klausimų (pranc. *échange préalable de vues*). M. Römeris tą dieną laikė didžiąja, nes po truputį pradėjo aiškėti teisėjų nuomonės esminiais bylos klausimais. Ši laiką M. Römeris vadino ankstyviausia kole-

gijos sprendimo rengimo stadija, kurios metu kiekvienas teisėjas turėjo pateikti savo pastabas ir prielaidas.

Pirmas kalbėjo teisėjas R. Altamira Y Crevea, kuris, anot M. Römerio, buvo daugiau istorikas, o ne teisininkas, todėl griežtai laikėsi raidės, nesugebėjo suvokti visos struktūros ir atpažinti jos esmės

taikant analizės metodą. Teisėjas teigė, kad jis supranta Lietuvos argumentus dėl sankcijų būtinumo už galimus neteisėtus autonominės valdžios veiksmus, kad tai yra politiškai pagrįsta, tačiau turi būti sprendžiamas teisinis klausimas, t. y. ar Klaipėdos krašto Statuto 17 straipsnio nuostata suteikia teisę Krašto gubernatoriui atšaukti Krašto direktorijos pirmininką iš pareigų. Teisėjas savo kalbą baigė nesuformulavęs kategoriško atsakymo, tačiau, jo nuomone, atsakymas akivaizdus: „Deja! Nors ir apmaudu, bet reikia konstatuoti, kad Klaipėdos gubernatoriui nebuvo suteikta teisė atšaukti Direktorijos pirmininko“ (t. 34, 1932-06-22, l. 337).

Antras kalbėjo teisėjas F. B. Kelloggas, kurio nuomone, Klaipėdos krašto Statutas neturi įtakos Lietuvos suverenitetui. Kolegija turėtų stengtis suprasti Klaipėdos krašto perdavėjų Lietuvai valią. Jis priminė tarptautinės teisės taisyklę, kad ginčai sprendžiami aktų nuostatomis, o nuostata aiškiai įtvirtina, kad Krašto direktorijos pirmininkas eina savo pareigas tol, kol turi Seimelio pasitikėjimą. Jeigu gubernatorius būtų Krašto vadovas, jis turėtų teisę atšaukti Direktorijos vadovą, bet taip nėra. Remiantis JAV konstitucine teise, atšaukimas galimas, tačiau savarankiški teisėjai eina savo pareigas tol, kol gerai dirba (angl. *during good behavior*), o neteisėtus jų elgesys turi būti teismo patvirtintas. F. B. Kelloggo nuomone, jei gubernatorius turėtų teisę atšaukti pirmininką iš pareigų, jis būtų absoliutus ir suverenus pareigūnas. Teisėjas tvirtino, kad atšaukimo teisė negali būti kildinama iš gubernatoriaus veto teisės Krašto Seimelio

įstatymų projektų atžvilgiu. Jis nurodė, kad Krašto Seimelis pasitikėjo O. Biotcheriu, taip pat pažymėjo, kad jeigu atsakymas į atšaukimo iš pareigų teisę neigiamas, tai atsakymai į skundo pirmus penkis klausimus taip pat bus neigiami. Iš klausęs F. B. Kelloggo, M. Rōmeris padarė išvadą, kad situacija klostosi Lietuvai ne itin naudinga linkme (t. 34, 1932-06-22, l. 337).

Trečias kalbėjo teisėjas D. Anzilotti. Jis tvirtino, kad skundas surašytas neteisingai, nes reikėjo suformuluoti teigiančias (tvirtinančias) tezes, o ne pateikti klausimus. Jis nesuprato, kodėl nebuvo galima naudotis analogija, ir nurodė du dalykus: pirma, Lietuva turi suverenitetą Klaipėdos krašte, antra, suverenitetą riboja Krašto autonomija, Krašto Statutas. Iš čia, pasak teisėjo, kyla dvejopas santykis: Lietuva įsipareigojo oktrojuoti Krašto Statutą ir tai padarė, tad kodėl reikėtų atmesti principą, pagal kurį bet koks suvereniteto apribojimas turi būti aiškinamas siaurai. Nėra jokių kitų apribojimų, išskyrus tuos, kurie numatyti Statute. Teisėjo nuomone, Statutas suponuoja, kad autonomija yra unikali, išsiskirianti iš kitų kraštų autonomijų. Už statuto ribų – suverenitetas. Be to, Statuto aiškinimas negali išplėsti autonomijos ribų. Dėl Statuto 17 straipsnio D. Anzilotti neturėjo nuomonės. Jis klausė: ar gali Direktorijos pirmininkas turėti absoliučią valdžią, ar gali, pavyzdžiui, Berlyne vesti derybas prieš Lietuvos valstybės vientisumą ir vieningumą? Teisėjas tvirtino, kad galėtų būti suteikta atšaukimo teisė išimties tvarka, bet nebuvo tikras dėl konkrečios situacijos, susijusios su O. Biotcheriu. Be to, jis pasakė,

kad tai, kad gubernatorius kreipėsi į Seimelį ir atkreipė jo dėmesį į O. Biotcherio incidentą, prieštarauja atšaukimo iš pareigų teisėtumui, kadangi tokiu kreipimusi gubernatorius vienašališku sprendimu atsisakė atšaukimo teisės (t. 34, 1932-06-22, l. 337).

Po pietų pertraukos kalbėjo teisėjas D. Negulesco. Jo nuomone, jeigu nėra numatyti vadovavimo apribojimai, vadinasi, jų nėra. Viskas, kas nedraudžiama, yra leidžiama ir teisėta.

Autonomija buvo perduota Lietuvai Klaipėdos krašto Statute numatytais sąlygomis. Apribojimų tikslai – mažumų apsauga, Lietuvos vientisumo išsaugojimas, ateityje net visiškai autonomijos panaikinimas. Šiuos kriterijus D. Negulesco laikė Statuto aiškinimo kriterijais, nes jais buvo vadovautasi perleidžiant Kraštą Lietuvai. Tokių tikslų įrodymu teisėjas laikė Statuto 38 straipsnį, nustatiusį galimybę panaikinti autonomiją per vidinį Lietuvos ir Klaipėdos susitarimą, nesikišant Konvenciją ir Statutą pasirašiusioms valstybėms. Jo nuomone, suverenitetas turi būti įgyvendintas turint kontrolės ir priežiūros teisę. Čia teisėjas pasirinko Lietuvos Valstybės Konstitucijos 62 straipsniu, įtvirtinančiu, kad Vyriausybė vykdo vidaus ir užsienio politiką, saugo teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką, o Krašto vietos valdžia savo veikloje turi vadovautis ne tik Statutu, bet ir Lietuvos Valstybės Konstitucija bei Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais. Kalbantysis pripažino, kad egzistuoja Krašto gubernatoriaus veto teisė, bet, jo nuomone, gubernatoriaus vykdoma kontrolė neturi ir negali apsiriboti tik legislatyvinės valdžios teisės

aktų kontrole. Teisėjas tvirtino, kad peršasi „fatališka“ išvada, jog gubernatorius turi kontroliuoti ir vietos administracinius aktus, ne tik Seimelio priimamus įstatymus. D. Negulesco teigė, kad teisinis motyvas yra suverenitetas. Teisėjas pabaigė kalbą, tvirtindamas, kad kadaigi Krašto gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų kyla iš suvereno teisės, šios teisės įgyvendinimo sąlygos, kurios yra absoliučios, neturėtų būti svarstomos. M. Römeris, aprašydamas šią D. Negulesco kalbą, dienoraščiuose įrašė, kad teisėjas nebuvo galutinai apsisprendęs dėl paskutinio teiginio (t. 34, 1932-06-23, l. 337).

Penktas kalbėjo teisėjas H. Fromageot. M. Römeris, remdamasis kai kuriais ankstesniais jo pasisakymais, manė, kad jis buvo priešiškas Lietuvos Vyriausybės pozicijai, be to, jam turėjo būti svarbu, kad Prancūzija buvo viena iš šalių, pateikusių skundą. Tačiau dienoraščių autorius prisipažino, kad klydo. Teisėjas klausė: ar pagal Krašto Statuto ir Konvencijos nuostatas Lietuva turi suvereno teisę Klaipėdos krašte? Jo atsakymas buvo teigiamas. Tačiau šia teise Lietuva galėjo naudotis tik laikydamasi Konvencijos ir Statuto nuostatų. Teisėjas toliau klausė: ar galima Krašto Statuto 17 straipsnį aiškinti absoliučios galimybės atšaukti Krašto direktorijos pirmininką iš pareigų nebuvimo prasme, išskyrus tuos atvejus, kai Krašto Seimelis juo pareiškia nepasitikėjimą? Teisėjo tvirtinimu, tai būtų absurdiška, nes tada Lietuva neturėtų jokios valdžios Klaipėdos krašte. Jo nuomone, centrinė valdžia turi teisę stabdyti ir žlugdyti visus veiksmus, nukreiptus prieš valstybę (t. 34, 1932-06-23, l. 337).

Šeštas kalbėjo M. J. Rostvorovskis. Jis oponavo teisėjui R. Altamira Y Crevea, tvirtindamas, kad Teisingumo Teismo egzistavimas būtų nepriimtinas, jeigu jis tik kartotų nuostatas, jų neaiškindamas. Jo nuomone, būtina nustatyti ne tik teksto formuluotę, bet ir esminę akte slypinčią tą aktą pasirašiusiųjų valią. Jis pripažino, kad visiškai pritaria teisėju D. Anzilotti, D. Negulesco, H. Fromageot nuostatai dėl Lietuvos suvereniteto ir Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisės atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Teisėjas atkreipė dėmesį į jį stebinantį faktą – kol labai kruopščiai organizuojama Klaipėdos krašto ir mažumų apsauga, Lietuvos apsauga visiškai nebuvo organizuota. Nors šis disbalansas turėtų stebinti, tačiau jis paaiškinamas Lietuvos suverenitetu bei iš to kylančiomis priemonėmis, kuriomis gali pasinaudoti Lietuva. Kitaip tariant, atrodo, esant suverenitetui, Lietuvai apsaugos nereikia. Teisėjas tvirtino, kad O. Biotcherio poelgis pateisino Krašto gubernatoriaus valią atšaukti jį iš Direktorijos pirmininko pareigų (t. 34, 1932-06-23, l. 337).

Septintas kalbėjo M. Römeris. Jis kalbą iš anksto planavo: parengė kalbos planą ir susirašė tiksliai savo pagrindines mintis. Kalboje analizavo Lietuvos suvereniteto problemą pagal Klaipėdos krašto Konvenciją ir Statutą, Lietuvos atsakomybę pagal Konvenciją, apimančią funkcinę struktūrą, įskaitant Klaipėdos įsipareigojimus. Toliau teisininkas kalbėjo apie statutinės organizacijos konstitucinę prigimtį, autonomijos esmę ir valstybinę priežiūrą, gubernatoriaus funkcijų dvilypumą, priemonės Lietuvos įsipareigojimams vykdyti ir jos atsakomybę.

Pabaigoje dienoraščių autorius išsakė logišką teisės atšaukti Krašto direktorijos pirmininką iš pareigų būtinumą kaip valstybinės priežiūros sankciją. Be to, jis pateisino O. Biotcherio atšaukimo iš pareigų teisėtumą nesutikdamas su teisėju D. Anzilotti. Maža to, M. Römeris užsiminė ir apie neesminį („eskizinį“) klausimą dėl Direktorijos kitų narių likimo tuo atveju, jei pirmininkas dėl kokių nors priežasčių atsistatydintų. M. Römeris buvo patenkintas savo kalba (t. 34, 1932-06-24, l. 338).

Aštuntas kalbėjo teisėjas V. Schückingas. Vokietis tvirtino, kad Klaipėdos krašto Statuto 17 straipsnis atitinka skundo pareiškėjų tezę, nes straipsnio nuostata dėl to, kad Direktorijos pirmininkas eina savo pareigas, kol juo pasitikti Krašto Seimelis, yra esminė. Lietuvos pozicija šios nuostatos kontekste neturi pagrindo. Jis tvirtino, kad tariamas santykis tarp gubernatoriaus ir Seimelio, apie kurį kalbėjo Lietuvos atstovas, neegzistuoja, nes – tai savavališkas teiginys. Todėl Direktorijos pirmininko atšaukimas neįmanomas, nes jeigu taip būtų, tuomet, anot teisėjo, Direktorijos pirmininko veikla būtų perduota gubernatoriaus kontrolei. V. Schückingas aiškino, kad Lietuvos Vyriausybės požiūris ardo visą statutinę konstrukciją. Jis priminė ir komisijos, kuri rengė Konvencijos tekstą, nuomonę, kad geriausia būtų organizuoti *Freistadt*. Tokia idėja lėmė ir valstybių, perleidusių Klaipėdos kraštą Lietuvai, valią, nes taip nurodyta pirminiame Ambasadorių Konferencijos sudarytos komisijos projekte (šį projektą yra pateikęs ir J. Robinzonas, žr.: Robinzonas 1934, t. I: 35). Čia pat teisėjas pripažino,

kad ši idėja buvo pakeista kompromisu, tačiau, jo nuomone, šis kompromisas nebuvo nutolęs nuo pirminės idėjos, kad būtų galima daryti prielaidą dėl Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų. Šios idėjos išraiška ir yra Statuto 17 straipsnio nuostata. Teisėjas klausė: ar teisė teikti kandidatūrą apima netiesioginę teisę ją atšaukti iš pareigų? Jis priminė, kad konstitucinėje teisėje, kai suteikiama teisė atšaukti, tai *expressis verbis* pridedama ir paskyrimo teisė. Jis aiškino, kad Klaipėdos krašto nepriklausomybė didesnė negu žemių Vokietijoje, nes įgaliojimai nustatyti kompetencijas tarp žemių ir Reicho Vokietijoje priklauso Reichui, o Lietuvos centrinei valdžiai Klaipėdos krašto atžvilgiu tokia teisė nesuteikta. Savo kalboje teisėjas citavo J. Robinzoną, kuris tvirtino, kad Klaipėdos konstitucinė situacija yra *sui generis*. Teisėjas pritarė tokiai nuomonei. Lietuvai buvo suteikta veto teisė Krašto įstatymų leidžiamosios valdžios atžvilgiu. Paskui V. Schückingas citavo ir M. Römerį, kuris teigė, kad Direktorijos pirmininko atšaukimo teisė susijusi su autonomine vykdomąja valdžia, lygiaverte veto teisei. Tačiau teisėjas su tuo nesutiko, jo nuomone, Statute tokia nuostata nėra įtvirtinta. Vokietis nurodė, kad gimstant absurdiškoms tezėms, reikia keisti interpretaciją, tačiau tam esą kitų priemonių – politinių, didelė tiesioginė Lietuvos kompetencija Klaipėdoje, karo padėtis nuo 1925 m., baudžiamoji ir administracinė teismų sistema ir pan. Jei visos šios priemonės nepavyktų, anot teisėjo, galiotų ypatingos teisinės būtinybės dėsnis (pranc. *droit de nécessité*), galbūt ir Direktorijos pirmininko atšaukimas. Teisėjas

tvirtino, kad jis nori būti sąžiningas Lietuvos atžvilgiu ir kad šį klausimą galima būtų spręsti pasitelkus doktriną, ne teisės akto tekstą. Vokietis pripažino, kad O. Biotcheris pasielgė netaktiškai, tačiau šis veiksmas, jo teigimu, nesukūrė teisinės būtinybės atvejo (t. 34, 1932-06-24, l. 338).

Po V. Schückingo kalbos, pasak M. Römerio, kilo diskusija. Teisėjas C. Hurstas vokiečių teisėjo paklausė: jei, be balsavimo dėl nepasitikėjimo Direktorija, jos pirmininkas gali būti pašalintas tik baudžiamuoju nuosprendžiu, kaip tai gali veikti, jei, pavyzdžiui, pirmininkas yra Seimelio narys ir gali pasinaudoti savo imunitetu. V. Schückingas neatsakė. Teisėjas D. Anzilotti taip pat klausė, kas būtų, jeigu Krašto Seimelis išreikštų pasitikėjimą baudžiamojon atsakomybėn patrauktam Direktorijos pirmininkui. Vokiečių teisėjas ir vėl nepateikė atsakymo. Teisėjas H. Fromageot atkreipė dėmesį į tai, kad Krašto Statutas nenustato, kad Respublikos Prezidentas, skiriantis Krašto gubernatorių, gali jį atšaukti. Teisėjas išskėlė klausimą, ar dėl to reikia daryti tą pačią išvadą, kurią padarė V. Schückingas dėl Krašto direktorijos pirmininko, t. y. kad valstybės vadovas negali atšaukti gubernatoriaus iš pareigų. Jis pajuokavo, kad „laiminga šalis, kurioje niekas paskirtas negalėtų būti atleistas“. H. Fromageot pareikalavo, kad į bylą būtų įtrauktas suimto O. Biotcherio laiškas sūnui, kuriame jis prašė Seimelio partijų lyderių kreiptis į Vokietijos konsulatą Klaipėdoje su klausimu, kaip O. Biotcheris turi reaguoti į Krašto gubernatoriaus veiksmus – priešintis ar atsistatydinti. Teisėjas tvirtino, kad šis raštas įrodo buvusio Krašto direktorijos

pirmininko priklausomybę nuo kitos valstybės politinių nurodymų. Šis teisėjo prašymas buvo atmestas (t. 34, 1932-06-25, l. 338).

Tą dieną kalbėjo aštuoni teisėjai. Penki iš jų – D. Anzilotti, D. Negulesco, H. Fromageot, M. J. Rostvorovskis ir M. Römeris – pasisakė teigiamai Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisei atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Trys teisėjai – R. Altamira Y Crevea, F. B. Kellogas, V. Schückingas – pasisakė neigiamai. Kol kas preliminarių teisėjų nuomonių pasikeitimo stadiją M. Römeris vertino teigiamai, t. y. Lietuvos naudai (t. 34, 1932-06-22, l. 337). Be to, viešbučio, kuriame gyveno M. Römeris, koridoriuose dienoraščių autorius susitiko pirmininką J. G. Guerrero, kuris pareiškė, kad „viskas klostosi labai gerai“, pridurdamas, kad tam turėjo įtakos F. B. Kellogo liga ir pasitraukimas iš bylos nagrinėjimo (t. 34, 1932-06-25, l. 338).

1932 m. birželio 23 d. teisėjai toliau keitėsi nuomonėmis dėl pirmųjų keturių skundo klausimų. Taigi devintas kalbėjo olandų teisėjas V. van Eysingas. M. Römeris tvirtino, kad buvo iš anksto matyti, jog šis teisėjas palaikys skundo pareiškėjus. Olandas aiškino, kad išnagrinėjus Klaipėdos krašto Statuto 17 straipsnį, akivaizdu, jog Krašto gubernatorius neturi teisės atšaukti Krašto direktorijos pirmininko iš pareigų. Jo nuomone, jokios spragos čia nėra, nes aiškiai įtvirtinta, kad Krašto gubernatoriaus paskirtas Direktorijos pirmininkas eina pareigas tol, kol turi Seimelio pasitikėjimą. Ši nuostata, pasak teisėjo, yra imperatyvi, kategoriška, nepaliekanti vietos spėlioti ir pakankama. Teisėjas prisiminė

Krašto Statuto rengimo aplinkybes, priminė, kad Lietuvos delegacija tvirtino Tautų Sąjungos komisijai, vadovaujamai N. Devisio, jog dauguma Klaipėdos krašto gyventojų yra lietuviai ir lojalūs Lietuvai. Iš čia, pasak olandų teisėjo, kyla išvada, kad Lietuvai daugiau nieko ir nereikėjo, tik Krašte organizuoti viešą balsavimą. O tai ir yra Lietuvos teisių apsauga. N. Devisio komisija padarė išvadą, kad dauguma Krašto gyventojų – ir vokiečiai, ir lietuviai – nori autonomijos. Anot olandų teisėjo, tai atkuria Konvencijos ir Statuto autorių valią. V. van Eysingas aiškino, kad Krašto Seimelio, išrinkto Krašto gyventojų, pasitikėjimas Direktorijos pirmininku yra vienintelis Krašto gubernatoriaus skiriamo Direktorijos pirmininko kadencijos pagrindas. Teisėjo nuomone, Teisingumo Teismas negali imtis teisėkūros institucijos vaidmens ir pildyti ar taisyti Statuto nuostatų, kadangi pažodinis Statuto 17 straipsnio aiškinimo tikslumas patvirtinamas genezės analize. Teisėjas pabrėžė, kad ne tik Krašto Statutas, bet ir pats Klaipėdos krašto egzistavimas yra *sui generis* (t. 34, 1932-06-26, l. 339).

Dešimtas kalbėjo japonų teisėjas M. Adatci. M. Römeris prisipažino, kad jo klausėsi labai atidžiai, pirmiausia dėl to, kad jis buvo Teisingumo Teismo pirmininkas, antra, dėl to, kad jis buvo atsargus žmogus. Iš pradžių jis pasakė, kad ilgą laiką laikėsi panašios nuomonės į V. van Eysingo, tačiau ilgainiui pakeitė ją. Jis sutiko, kad būtina atsižvelgti į Krašto Konvenciją ir Statutą sudariusių valstybių valią. Čia paminėjo ne tik Statuto 17 straipsnį, bet ir Konvencijos 1 ir 2 straipsnius, jos įvadą, Statuto 1 straips-

nį. Visuose šiuose straipsniuose minima autonomija ir tai, kad Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą. Teisėjas pabrėžė, kad viskas, kas nėra ribojama, priklauso suverenitetui. Jo nuomone, viena aišku, kad Statuto 17 straipsnis *expressis verbis* neatmeta Krašto direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų. Japonas padarė išvadą, kad gubernatoriaus absoliuti autonominės valdžios veiklos kontrolė (Lietuvos tezė) vestų prie autonomijos sunaikinimo. Tačiau teisėjas akcentavo, kad skundo pareiškėjų tezės nėra visiškai teisingos. Jis nurodė, jog tai tiesa, kad Lietuva išreiškė visišką pasitikėjimą Klaipėdos krašto gyventojų lojalumu. Teisėjas taip pat pabrėžė, kad būtent dėl šios priežasties N. Deivisas nepadarė jokio apsidraudimo Lietuvai. M. Adatci įsitikinęs, kad jeigu tam tikrais veiksmais būtų padaryta didelė žala Lietuvai, „kuri yra Klaipėdos tėvynė“, Konvenciją sudariusių šalių valia atitektų Lietuvos suvereniteto naudai. Teisingumo Teismo pirmininkas padarė tokią išvadą: Krašto gubernatorius griežtai nustatytais atvejais turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Teisėjas nurodė, kad tie atvejai galimai turėtų būti susiję su piktnaudžiavimu valdžia. Dėl trečio klausimo, susijusio su kitų Direktorijos narių atleidimu, atšaukus Direktorijos pirmininką iš pareigų, teisėjas pritarė M. Römerio nuomonei. Dėl ypatingos teisinės būtinybės dėsnio, apie kurį savo kalboje užsiminė teisėjas V. Schückingas, tvirtindamas, kad tokiu atveju Lietuva galėtų sustabdyti kai kurias Statuto dalis, o jis, M. Adatci, to neleis (t. 34, 1932-06-26, l. 339).

Vienuoliktas kalbėjo belgų teisėjas, „puikus Lietuvos bičiulis“ (t. 34. 1932-

06-27, l. 339) E. Rolin-Jaequemynsas. M. Römeris nurodė, kad ši bičiulystė paremta asmeniniu ryšiu, nes teisėjo anūkas bendravo su lietuviu studentu Belgijoje, kuris lankydavosi teisėjo namuose. Tačiau dienoraščių autorius buvo įsitikinęs, kad teisėjas rėmėsi ne tik bičiulyste, bet ir teisinės valstybės koncepcija. E. Rolin-Jaequemynsas tvirtino, kad jokia kita byla nebuvo jam sukėlusি tiek daug abejonių kaip ši. Jis prisipažino, kad iš pradžių buvo linkęs manyti, kad Klaipėdos krašto Statuto 17 straipsnis draudžia Krašto gubernatoriui atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų. Jei taip būtų, tai kiltų anarchija, nes, paskyręs pirmininką, gubernatorius netektų daugybės priemonių. Teisėjas iškėlė hipotetinį klausimą – ar Krašto gubernatorius negalėtų atšaukti Direktorijos pirmininko ir tuo atveju, jei Seimelis išreikštų nepasitikėjimą juo. Neišvengiamos būtinybės atvejį, kurį minėjo V. Schückingas, teisėjas laikė prieštaraujančiu teisei ir neįsivaizduojamu. Belgų teisėjas teisės klausimą įžvelgė suverenitete, kuris, jo nuomone, buvo laikomas vyraujančiu, t. y. suverenitetas – bendra taisyklė, o autonomija – išimtis. Belgų nuomone, autonomija turi būti aiškinama siaurai. Taigi, anot teisėjo, atšaukimas nėra draudžiamas, netgi turi būti neribojamas, kadangi Krašto gubernatorius turi pasitikėti Direktorijos pirmininku. Gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką, tęsė teisėjas, niekaip nepažeidžia Krašto Seimelio teisių. Tai reiškia, kad gubernatorius turėjo teisę atšaukti Direktorijos pirmininką O. Biotcherį iš pareigų. Dėl trečio klausimo E. Rolin-Jaequemynsas pareiškė, kad kitus Direktorijos narius gali atleisti tik

naujai paskirtas Direktorijos pirmininkas (t. 34, 1932-06-27, l. 339).

Dvyliktas kalbėjo kinų teisėjas Wang-Chung-Hui. M. Römeris baiminosi, kad šis teisėjas bus „pavoingas Lietuvos tezės priešas“ (ten pat). Kinas buvo „griežto, tikslaus, itin blaivaus ir atsargaus mąstymo žmogus“ (ten pat). Tačiau Wang-Chung-Hui palaikė Lietuvos teiginius. Jis taip pat pabrėžė, kad iš pradžių palaikė skundą pareiškusių valstybių teiginius, tačiau 1932 m. birželio 22 d. diskusija Teisingumo Teisme priverė jį mąstyti kitaip. Jis tvirtino, kad Klaipėdos kraštas nėra tarptautinės teisės subjektas, o Lietuva yra. Todėl būtent Lietuvai tenka atsakyti už Klaipėdos kraštą, o tai reiškia, kad ji turi turėti veiksmingų priemonių užkirsti kelią neteisėtai veiklai Klaipėdos krašte. M. Römeris pažymėjo, kad šis teiginys buvo paimtas tiesiogiai iš jo kalbos birželio 22 d. Kinas neabejojo, kad norėta užtikrinti kuo didesnę autonomiją Klaipėdos kraštui, tačiau joks teisės aktas nedraudė atšaukti Direktorijos pirmininko iš pareigų. Teisėjas pabrėžė, kad suverenitetas turi būti gerbiamas (ten pat).

Tryliktas kalbėjo britų teisėjas C. Hurstas. Jis pažymėjo, kad užsienio reikalų tvarkymas priklauso centrinei Lietuvos valdžiai, todėl O. Biotcherio vizite jis išvelgė neabejotiną Klaipėdos krašto valdžios kišimąsi į jiems nepriklausančią valdymo sritį. Britas pripažino, kad Statuto 17 straipsnyje įtvirtinta nuostata dėl Direktorijos pirmininko pareigų ėjimo, kol Seimelis juo pasitiki, svarbi autonomijos požiūriu. Tačiau, pasak teisėjo, ši nuostata negali turėti padarinių, peržengiančių autonomijos ribas, t. y. autono-

mija negali būti taikoma neteisėtiems veiksams srityje, kuri net nepriklauso autonominės valdžios kompetencijai. C. Hurstas akcentavo, kad Lietuvai buvo suteiktas veiksmingas suverenitetas (pranc. *souveraineté effective*), o ne jo fikcija. Maža to, britas išskėlė klausimą ir pasiūlė pagalvoti apie tai: jei pati Klaipėda pažeidžia Krašto Statuto nuostatas, ar ją galima ginti? Teisėjas akcentavo, kad „[T]as, kuris prašo teisinės apsaugos, pats turi turėti švarias rankas – Anglijoje tokia įstatymo viršenybė“ (ten pat). Brito nuomone, susiklosčiusioje situacijoje Klaipėdos kraštas neturėjo švarių rankų. Pasak jo, įvyko techninis Krašto Statuto pažeidimas, su kuriuo buvo galima susidoroti kitaip (ten pat).

Keturioliktas kalbėjo kolumbietis teisėjas F. J. Urrutia Olano. Jis tvirtino, kad iš pradžių linko į Lietuvos teiginių pusę, tačiau ilgainiui pakeitė savo nuomonę. Teisėjas nurodė, kad didžiosios valstybės galėjo padaryti Klaipėdos kraštą atskira valstybe, bet jie nusileido Lietuvai. Pasak jo, Krašto autonomija nėra suteikta per Lietuvą, todėl kalbama ne apie Lietuvos suvereniteto, kuris niekada nebuvo visiškai suteiktas, ribojimą. Autonomija ir Krašto Statutas, anot kolumbiečio, yra dvišalis susitarimas, grynai tarptautinė konstrukcija. Teisingumo Teismas pagal Konvencijos 17 straipsnį gali nagrinėti tik Konvencijos ir Statuto nuostatas. Statuto 17 straipsnį kalbantysis laikė iškalbingu ir nebanaliu. Kolumbietis prisiminė Statuto formavimo istoriją, pabrėždamas, jog Lietuva derybų metu nereikalavo, kad jai būtų suteikta teisė atšaukti Krašto direktorijos pirmininką. F. J. Urrutia Olano nuomone, vienintelis ir teisėtas

susiklosčiusioje situacijoje teismas – tai Krašto Seimelio teismas Direktorijos atžvilgiu. M. Römeris kolumbiečio kalbą laikė silpna (t. 34, 1932-06-28, l. 340).

Penkioliktas kalbėjo pietų amerikietis A. S. de Bustamante y Sirven. Jo nuomone, lemiamas yra Klaipėdos krašto autonomijos pobūdis, o ji esanti sutartinė ir Lietuvos neribojama. Klaipėdos kraštas buvo perduotas Lietuvai Krašto autonomijos sąlygomis. Autonomija, anot teisėjo, buvo išlyga Lietuvai. Tai reiškė, pasak pietų amerikiečio, kad autonomijai turi būti suteiktas pirmumas prieš Lietuvos suverenitetą. To sąlygos numatytos Konvencijos 2 straipsnyje, įtvirtinančiame, kad Klaipėdos kraštas sudarys Lietuvos suvereniteto vienetą, kuris pagal Statutą naudosis įstatymų leidybos, teismine, administracine ir finansų autonomija. Taigi teisėjas pakartoto: visos abejonės tarp suvereniteto ir autonomijos turėtų būti išspręstos autonomijos naudai. Pietų amerikietis priminė Statuto 38 straipsnį, pagal kurį Statutas gali būti keičiamas be Konvenciją ir Statutą pasirašusių valstybių. Tačiau teisėjas pabrėžė, kad Statutas gali būti keičiamas, o ne autonomija, kurios negalima atsisakyti be Konvenciją pasirašusių valstybių valios pareiškimo. Be to, paminėtas buvo ir Statuto 17 straipsnis, pabrėžiant, kad vykdomąją valdžią Krašte turi ne gubernatorius, o Krašto direktorijos pirmininkas. Jo nuomone, šio straipsnio nuostata dėl Direktorijos pirmininko pareigų ėjimo tol, kol jis turės Krašto Seimelio pasitikėjimą, nereiškia, kad jį iš pareigų gali atšaukti gubernatorius. Jo nuomone, toks dalykas negali būti laikomas bendra taisykle, nebent tik išimtinė. Maža to,

A. S. de Bustamante y Sirven iškėlė klausimą, kad jeigu Klaipėdos krašto piliečiai renka (skiria) Krašto Seimelio narius, ar jie turi teisę ir juos atšaukti. Teisėjas pabrėžė, kad skyrimas ir atšaukimas iš pareigų „nežengia koja kojon“, ypač Klaipėdoje. Čia jis išvelgė britų doktrinas, turėjusias įtakos Klaipėdos krašto autonomijos formavimuisi. A. S. de Bustamante y Sirven padarė išvadą, kad Krašto gubernatorius jokiomis aplinkybėmis negali atšaukti Direktorijos pirmininko iš pareigų (t. 34, 1932-06-29, l. 340).

Šešioliktas ir paskutinis kalbėjo Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos nagrinėjimui pirmininkaujantis ir Teisingumo Teismo viceprezidentas salvadorietis J. G. Guerrero. M. Römeris baiminosi, nes visi prieš tai kalbėję amerikiečiai nepalaikė Lietuvos teiginių. Tačiau taip neįvyko. Viceprezidentas pareiškė, kad be Krašto Statuto 17 straipsnio, yra Krašto suvereniteto perdavimas Lietuvai. O tai yra daugiau nei Statuto 17 straipsnio norma, kuri neapima visų Krašto gubernatoriaus ir Direktorijos pirmininko santykių. Šį straipsnį teisėjas pavadino politiniu reglamentu, t. y. Direktorijos pirmininkas turi palaikyti ryšį su Krašto Seimeliu, o jo atšaukimas per gubernatorių yra kažkas, kas kyla iš suvereniteto. J. G. Guerrero padarė išvadą, kad didžiosios valstybės nenorėjo steigti dviejų suverenitetų (valstybių), o tai reiškia, kad tarp suvereniteto ir autonomijos turi egzistuoti pavaldumo santykis. Čia Teismo viceprezidentas pateikė tokius šio santykio pavyzdžius: įstatymų leidybos srityje – tai gubernatoriaus veto teisė, administracijoje – Direktorijos pirmininko atšaukimo iš pareigų teisė. Krašto Statutas, pasak teisėjo, buvo su-

formuotas ne Lietuvos teisėms nustatyti, o jas apriboti. Čia kalbantysis pateikė paralelę su nuosavybės perleidimo aktu, tvirtindamas, kad akte apie teisę perparduoti įgytą turtą neužsimenama, nes ši perpardavimo teisė įeina į nuosavybės teisę. Pirmininkaujantis pabrėžė, kad jeigu Teismas pripažintų, jog Lietuva neturi teisinių priemonių sutramdyti neteisėtų vietos valdžios veiksmų, kaip ji tada galėtų prisiimti atsakomybę? Antrą skundo klausimą dėl to, ar Direktorijos pirmininko atšaukimas galimas tik kai kuriomis sąlygomis ir kokios jos turi būti, viceprezidentas laikė sunkiu. Jis preziumavo, kaip ir teisėjas M. Adatci, kad tai galėtų būti piktnaudžiavimo valdžia aplinkybė. Dėl trečio klausimo viceprezidentas palaikė M. Römerio nuomonę. Dėl ketvirto klausimo, susijusio su tuo, ar O. Biotcherio vizitas į Berlyną derėtis

su kitos valstybės institucija patenka į tas sąlygas, G. Guerrero tiesiog konstatavo, kad buvusio Direktorijos pirmininko elgesys neteisėtas (t. 34, 1932-06-29, l. 340).

Preliminarų teisėjų pasikeitimą nuomonėmis M. Römeris reziūmavo taip:

Dešimt teisėjų (Anzilotti, Negulesco, grafas Rostvorovskis, Fromageot ir aš, baronas Rolin-Jaequemynas, Adatci, seras Cecilis Hurstas, Wang-Chung-Hui ir pirmininkaujantis Guerrero) pasisakė teigiamai, neigiamai – šeši teisėjai (Altamira, Urrutia, de Bustamante, Kelloggas, Schückingas ir van Eysingas). Įdomu tai, kad visi keturi pasirašiusiųjų šalių teisėjai (Anzilotti iš Italijos, Fromageot iš Prancūzijos, seras Cecilis Hurstas iš Anglijos ir Adatci iš Japonijos) pasisakė prieš signatarų tezę. Prieš Lietuvą stėjo visi amerikiečiai (iš abiejų Amerikos žemynų), išskyrus Guerrero, Vokietija ir olandai (t. 34, 1932-06-23, l. 337).

IŠVADOS

1932 m. birželio 8 d. M. Römeris buvo priimtas į Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo bylos nagrinėjimą Teisingumo Teisme teisėju *ad hoc* pareigomis.

Prasidėjo Teismo posėdžiai. Iš pradžių kalbėjo valstybių signatarų ir kartu skundo pareiškėjų atstovai, tvirtindami, kad Klaipėdos krašto gubernorius neturėjo teisės atšaukti Direktorijos pirmininko iš pareigų, kurio vadovaujama Direktorija pasitikėjo Karšto Seimelis. Tada dvi dienas Teisme kalbėjo V. Sidziuskas ir gynė Lietuvos poziciją. Kartu Lietuvos Vyriausybės atstovas pateikė prašymą ekscepcijai dėl penkto ir šešto klausimo. Prašymas buvo grindžiamas tuo, kad šie klausimai dar nebuvo svars-

tyti Tautų Sąjungos Taryboje, todėl Teismui pateikti šiuos klausimus per anksti. Prašymas dėl ekscepcijos buvo atmestas. Taigi prasidėjo procesas dėl pirmų keturių skundo klausimų. Dėl ekscepcijos pateikimo paskutiniai du buvo atidėti vėlesniam laikui.

Prasidėjo preliminarus teisėjų pasikeitimas nuomonėmis – ankstyviausia kolegijos sprendimo rengimo stadija, kurios metu pradėjo ryškėti teisėjų požiūriai. Vieni teisėjai siūlė sekti Statuto raidės, t. y. Direktorijos pirmininkas eina pareigas tol, kol turi Seimelio pasitikėjimą. Kiti teisėjai tvirtino, kad gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką negali būti kildinama iš gubernatoriaus

veto teisės Seimelio įstatymų projektų atžvilgiu. Treti manė, kad gubernatoriui galėtų būti suteikta atšaukimo iš pareigų teisė, bet išimties tvarka. Dar kiti sakė, kad turi būti aiškiai nurodytos sąlygos, kurioms susiklosčius gubernatorius turi teisę atšaukti Direktorijos pirmininką iš pareigų, pavyzdžiui, piktnaudžiaujant valdžia. Ketvirti aiškino, kad viskas, kas nedraudžiama, yra leidžiama ir teisėta, o Statute nuostatos apie tai, kad gubernatoriui draudžiama atšaukti Direktorijos pirmininką, nebuvo. Penkti sakė, kad centrinė valdžia turi teisę stabdyti ir žlugdyti visus veiksmus, nukreiptus prieš valstybę. M. Römeris kalbėjo apie autonomijos ir valstybinės priežiūros santykį ir tvirtino, kad Krašto gubernatoriaus teisė atšaukti Direktorijos pirmininką yra valstybinės priežiūros sankcija. Kiti teisėjai buvo įsitikinę, kad reikia nustatyti ne tik teksto formuluotę, bet ir Konvenciją bei jos priedus (tarp jų ir Statutą) pasirašiusiųjų valią. Vokiečių teisėjas prisiminė, kad pagal pirminę Konvencijos projekto idėją Klaipėdos kraštą norėta

kurti kaip *Freistadt*. Imtas gvildinti autonomijos ir suvereno teisių santykis, tvirtinant, kad suverenitetas yra bendra taisyklė, o autonomija – išimtis, ir kad tarp suvereniteto ir autonomijos turi egzistuoti pavaldumo santykis. Be to, buvo išsakyta mintis, kad autonomija negali būti taikoma neteisėtiems veiksams srityje, kuri net nepriklauso autonominės valdžios kompetencijai. Išsakyta mintis apie tai, kad suverenitetas turi būti veiksmingas, o ne fiktyvus. Aiškinta ir tai, kad Krašto Konvencija bei jos priedai yra grynai tarptautinė konstrukcija, susitarimas, kuriuo remiantis Lietuvos suvereno teisė nėra beribė. Keltas klausimas ir dėl to, kas yra tarptautinės teisės subjektas – Lietuva ar Klaipėdos kraštas – ir kam tenka tarptautinė atsakomybė.

Per preliminarų teisėjų pasikeitimo nuomonėmis paaiškėjo, kad dešimt teisėjų palaikė Lietuvos poziciją, o šeši teisėjai nepalaikė. Įdomu ir tai, kad teisėjai, esantys valstybių signatarių, kurios pateikė skundą, pilietybės, palaikė Lietuvos poziciją.

Literatūra

Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole. 1932. Užsienio reikalų ministerijos leidinys: Kaunas.

Teisės aktai

Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1928. *Vyriausybės žinios* 275-1778.

Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. 1924. *Vyriausybės žinios*, 169-1186.

Teismų praktika

Sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. 1932. A/B. Nr. 49.

Nuorodos

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius:

Fondas 138 – Römerių giminės aktai, saug. vien. 2260 (t. 34).